

MENO VEIKLOS, Į KURIAŲ ĮTRAUKIAMY PARIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANTYS ASMENYS, YPATUMAI

Dr. Irena Žemaitaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4713
Elektroninis paštas irene@mruni.eu

MA Rasa Urbšienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4716
Elektroninis paštas rasasprs@yahoo.com

Santrauka

Ieškant naujų socialinio poveikio formų Lietuvoje pradedami įgyvendinti socialiniai meno projektai, sutelkiantys bendradarbiauti meno profesionalus, socialinius darbuotojus, psichologus ir švietėjus.

Lietuvos menininkai aktyviai įsitraukia į prevencinį darbą, o meno veiklą, susijusią su socialine reintegracija, daugiausia vykdo kitų sričių specialistai: socialiniai darbuotojai, psichologai ar kitų profesijų atstovai, kurie numato meno galimybes šioje srityje bei geba tai argumentuoti. Siekiant socialinių pokyčių Lietuvoje meno veiklos elementai plačiausiai naudojami taikant meno terapijos metodus. Užsienio šalyse efektyviai taikomas ir kitas meno integravimo socialiniame darbe metodas – socialinis meno projektas dalyvaujant profesionaliems menininkams.

Straipsnyje aptariama kultūros svarba asmenybės ir visuomenės vystymuisi, nagrinėjami socialiniai meno ir meno veiklos aspektai bei socialinio meno projekto įgyvendinimo ypatumai; pristatomas tyrimas, parodantis kultūros projektų vadovų ir socialinių darbuotojų, dirbančių narkomanų reabilitacijos bendruomenėse, požiūrius, nuostatas ir vertinimus, susijusius su meno projektų panaudojimo socialiniams tikslams sąlygomis Lietuvoje bei galimybėmis plėtoti šią sritį artimiausioje ateityje.

Pagrindinės sąvokos: meno veikla, socialinis meno projektas, resocializacija.

Įžanga

„Asmens kūrybiškumas yra gebėjimas sukurti ir įdiegti ką nors nauja į savo egzistenciją“.

Robert Storr

Dvidešimtajame amžiuje kultūros reikšmė žmogaus gyvenimui labai išaugo. Sparčiai kintanti šiuolaikinė ekonominė, kultūrinė ir socialinė aplinka tiek visai visuomenei, tiek atskiram žmogui kelia vis naujus ir aukštesnius reikalavimus. Pažangioji pasaulio visuomenė pradėjo plėtoti socialinio, edukacinio, kultūrinio-meninio vystymo idėją. Lietuvoje taip pat prasidėjo nauji socialinės ir kultūrinės raidos procesai.

Pasaulyje apie socialinį kultūros ir meno veiklos indėlį asmenybės ir bendruomenės raidai pradėta diskutuoti dar dvidešimtojo amžiaus septintajame dešimtmetyje. Tačiau tik devintajame dešimtmetyje buvo įgyvendintos pirmosios ambicingos kultūrinio socialinio vystymo strategijos, apėmusios didžiųjų pasaulio miestų meno projektus, skirtus vietos bendruomenėms. Pagrindinis to meto projektų tikslas buvo ekonominis naudingumas, o dešimtojo dešimtmečio pradžioje jau labiau pabrėžiamas ir socialinis kultūros bei meno veiklos naudingumas. Pradėta kritikuoti, kad vis labiau siekiama ekonominės finansinės kultūros ir meno naudos (įdarbinti žmonės ir didėjančios gamybos apimtys), bet never-

tinamas kultūros indėlis sveikatos, edukacinei ir socialinei sritims. Atsirado pirmosios studijos, tyrinėjančios meno vaidmenį specifinės socialinės veiklos aplinkoje. Tai atvėrė duris naujoms socialinės meno veiklos galimybėms.

Lietuvoje kultūros ir socialinės srities sąsajos netirtos ir neapibrėžtos. Atotrūkis tarp šių reikšmingų visuomenės sričių reiškia, kad nepakankamai panaudojamos žmogiškųjų išteklių ugdymo galimybės, nuvertinamas menininkų indėlis į socialinę sritį ir vis labiau socialinės problemos visuomenėje izoliuojamos nuo besivystančios kultūros. Kaip rodo pasaulio patirtis šioje srityje gali būti organizuojami veiksmingi socialiniai meno projektai, kuriuos planuoja ir įgyvendina socialiniai darbuotojai bendradarbiaudami su profesionaliais menininkais, psichologais ir pedagogais.

Atlikto tyrimo tikslas – išanalizuoti meno veiklos, siekiančios padidinti priklausomybės ligomis sergančių asmenų resocializacijos efektyvumą, planavimo ir įgyvendinimo aspektus bei atskleisti meno veiklos poveikio galimybes asmenybės pokyčiams, padedantiems individui socialiai integruotis.

Tyrimo objektas – meno veikla narkomanų reabilitacijos bendruomenėse.

Tyrimo metodas – nestruktūruotas interviu apklausiant kultūros projektų vadovus, vykdančius socialinius meno projektus, bei specialistus, dirbančius su tiksline grupe. Tyrimo metu atskleisti respondentų veiklos interesai ir patirtis, meno socialinės veiklos reikšmingumo vertinimas bei jos įgyvendinimo galimybės reabilitacijos bendruomenėse.

1. Kultūros reikšmė asmenybės bei visuomenės vystymuisi

Kultūra – tai priemonės, leidžiančios žmonėms suprasti ir įvertinti savo patirtį, viltis, troškimus ir baimes bei pamatyti tai visuomenėje (nuo šeimos iki tautos ir pasaulio) (Gaižutis A., 1998). Per kultūrą yra kuriamas identitetas – esminis žmogiškumo ir bendruomenės komponentas. Per jį žmonės vieni kitiems perduoda idėjas, jausmus, intuiciją ir jų savastį. Kultūra leidžia žmogui mokytis ir augti kaip asmenybei. Tad nuo dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės kultūra vis labiau traktuojama kaip pagrindinis žmogiškųjų išteklių raidos elementas.

Paskutinius du dešimtmečius sparčiai išaugo kultūros ir socialinio vystymo santykio suvokimas. Mexico deklaracijoje (1982) sakoma, kad socialinis vystymas turi būti paremtas kiekvienos visuomenės valios jėga ir turi išreikšti jos giluminį identitetą.

Apibrėžti vystymą kaip prigimtine kultūros savybę yra teisingiau, nei priimti kultūrą kaip potencialią galimybę padėti vystymui. Toks kultūros esmės suvokimas padėtų keistis požiūriui į raidą. Nauji tikslai, kuriuos paskutiniaisiais dešimtmečiais iškėlė pasaulinės vystymo organizacijos (tokie kaip dalyvavimas, parama, sanglauda, asmenybės ir socialinis vystymas), gali būti pasiekti, tik kai šios srities veikėjai (kultūros ir socialinė politika, organizacijos, dirbančios kultūros ir socialinio vystymo srityse, bei vietiniai autoritetai) bus pasirengę kultūros vaidmenį suvokti kaip pagrindinį šiame procese (Mexico deklaracija, 1982).

Susiduriant su naujojo tūkstantmečio užduotimis ir problemomis iškyla neatidėliotina būtinybė iš naujo apmąstyti kultūros reikšmę, nes:

- ekonominiam augimui naudotus natūralius išteklius išstumia kultūriniai ištekuliai. Žmogiškieji ištekuliai – žinios, kūrybiškumas ir planavimas tampa esminiais pridėtinės vertės šaltiniais;
- kultūrinė veikla dažnai yra veiksmingiausias būdas siekti nekultūrinių tikslų: nuo sveikatos apsaugos gerinimo ir edukacijos iki ekonominio augimo;
- globalizacija naudinga žmonijai, bet jei vietinės kultūrinės vertybės nebus pripažįstamos ir jei nebus atrandami vis nauji jų atitikties vietinėms aplinkybėms ir poreikiams būdai, ji atneš žalą ir pasipriešinimą (*Recognising Culture A series of briefing papers on culture nad development*, 2001).

2. Menas kaip socialinis reiškinys

Europos dokumentuose (Vienos deklaracija ir jos priedai, 1993 m.) kultūra nurodoma kaip svari priemonė, padedanti spręsti skaudžias Europos žmogaus ir tautinių mažumų teisių, susvetimėjimo, nepasitikėjimo, rasizmo, religinio nepakantumo ar prievartos, smurto ir kitas problemas.

„Menas kaip socialinis reiškinys visais laikais domino sociologus, meno teoretikus ir pačius menininkus. Meno paskirtis – harmonizuoti gyvenimą, tobulinti žmonių bendravimo formas, todėl „menas neišvengiamai būna socialus“ (Gaižutis A., 1998). Tačiau socialinis meno vertingumas atsiranda, tik kai meninės kūrybos turinys įgyja tam tikrą formą. Tokia socializacijos forma gali būti socialinių tikslų siekiantis meno projektas.

„Socializacija menu ypač paveiki: meniniai kultūriniai reiškiniai padeda žmogui integruotis į visuomenę, prisitaikyti prie jos reikalavimų ar priešingai – priešintis socialinei aplinkai ir maištauti. Meno dėka visuomenės socialiniai reiškiniai tampa artimesni: tradicijų, nuostatų, elgesio būdų raiška meninėmis priemonėmis sutelkia žmones į darnesnę bendruomenę“ (Gaižutis, 1998). Jau Platonas pabrėžė meno svarbą auklėjant žmogų – jis teigė, kad menas gali ugdyti ir gerąsias, ir blogąsias žmogaus savybes (Platonas, 2000).

Socialinis meno ir kitos kultūros srities indėlis neabejotinai pripažįstamas daugelio tyrinėtojų. Tačiau kodėl menas užima tokią menką vietą socialinėje politikoje? Svarbi priežastis yra neigiamas patyrimas, kai mėginimas naudoti meną ir kultūrą socialiniams tikslams buvo dvidešimtojo amžiaus totalitarizmo pranašumas. Degeneravusio sovietinio realizmo menas akivaizdžiai rodo, kad meno kontrolė ir nežabotas nukreipimas yra destruktivus dalykas tiek menui, tiek demokratijai. Šis ir panašūs istoriniai patyrimai, deja, sukuria pašalinį efektą ir lemia kito kraštutinio požiūrio, kai į meną žvelgiama kaip į su niekuo nesusijusį elementą, atsiradimą. Dešinieji patvirtina rinkos dėsnų prioritetą, tuo metu kairieji priešinas tokiais būdais kaip cenzūra ir valstybės kontrolė.

Vis dėlto dvidešimtojo amžiaus septintajame dešimtmetyje menas ir politika susipynė kaip niekada anksčiau. „Fluxus judėjimas, minimalizmas, popart’as, konceptualizmas, performance’o, hapening’o menas, J. Beuyso „Socialinė plastika“ – tapo ne tik unikaliomis meno istorijoje formos išraiškomis, bet ir savitu socialiniu, politiniu veiksmu“ (Citvarienė D., 2004). Susikūrusios aktyvistų grupės, jungusios skirtingų estetinių pažiūrų menininkus, meniniu veiksmu protestavo prieš karą Vietname, rasizmą ir moterų diskriminaciją meno pasaulyje. Panašūs judėjimai vyko ir vėliau. Jaunoji karta daugiau dėmesio ėmė skirti kultūriniam bendradarbiavimui, etniškumui, nacionalinėms ir socialinėms grupėms bei subkultūroms.

3. Socialinis meno projektas

Socializacija, socialinė adaptacija, resocializacija menu efektyviai gali būti vykdoma organizuojant ir įgyvendinant socialinį meno projektą. J. R. Šinkūnienė (2003), plačiai analizavusi ir pagrindusi socialinio meno projekto idėją ir perspektyvas Lietuvoje, nusako socialinio meno projekto tikslą: „Meninio-socialinio projekto tikslas – meninės raiškos priemonėmis kurti, reformuoti ar keisti nusistovėjusius socialinius modelius“ (Šinkūnienė, 2003). Tokių projektų rengimo pagrindas yra aiški ir pagrįsta probleminės situacijos charakteristika, nusakanti asmens ar socialinės grupės veiklos ir gyvavimo nepalankias sąlygas, jų atsiradimo priežastis, aplinkybes, kuriomis ši veikla pasireiškia. Tokiu projektu galima pagerinti socialinių grupių veiklos ir jų integravimo kokybę, sudaryti joms papildomas savirealizacijos bei ugdymo/si galimybes siekiant geresnio gyvavimo esant priimtoms visuomeninėms sąlygoms.

Socialinis meno projektas turi platų poveikį: gerina atskirtų socialinių grupių įvaizdį, kuris padeda visuomenei adekvačiau priimti šias grupes, taip padedant grupių individams integruotis bei gerinant visuomenės kokybę; veikia kaip vienas iš elementų keičiant šių grupių gyvenimo būdą. Tokių projektų veikla efektyvi ir integraciniu požiūriu, ir formuojant visuomenės kultūrinį gyvenimą, taip pat kuriant naują meno veiklos organizavimo erdvę. Menininkams – tai galimybė plėsti profesinės veiklos ribas, specialistams, dirbantiems socialinėje srityje, reikalingos meninės profesionalų idėjos, todėl socialinis ir kultūrinis meno projektų planavimas bei organizavimas gali būti reikšmingas tiek kultūros, tiek socialinėje, edukacinėje ar sveikatos srityse.

Kuriant meno projektus, siekiančius socialinių tikslų, vienas svarbiausių uždavinių yra parodyti, kaip meno veikla, meno kūryba ir meno reiškiniai padeda žmogui integruotis į visuomenę, tapti sveikesniam bei jaustis saugesniam. Tuo tikslu turi būti tyrinėjama meno įtaka socialinėms grupėms, jų reikmėms ir interesams, meninių išgyvenimų reikšmė individo asmenybei ir jų tarpusavio sąveikai. Socialiniai darbuotojai, kultūros operatoriai, planuodami ir įgyvendindami socialinį meno projektą, turi atlikti specifinę veiklą, kurios esmė – realios tikrovės pertvarkymas bei esamų socialinių sistemų tobulinimas.

4. Meno veiklos įtaka asmenybės pokyčiams, lemiantiems efektyvų resocializacijos procesą

Žmogus negimsta visuomenės nariu, bet gimsta su polinkiu į socialumą ir galimybe juo tapti. Gimęs žmogus atsiduria objektyviame socialiniame pasaulyje. Čia jam svarbūs aplinkiniai tarpininkauja tarp jo ir šio pasaulio (P. L. Berger, 1999). P. L. Bergeris juos vadina „reikšmingais kitais“. Vykstant pirminei socializacijai neįmanoma rinktis „reikšmingų kitų“. Todėl nuo kūdikystės iki gyvenimo pabaigos vykstant socializacijos procesui žmogus, veikiamas aplinkos ir pats dalyvaudamas įvairioje veiklo-

je, laipsniškai perima vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus tai bendruomenei, kurioje jis gyvena. Sėkminga socializacija vyksta individui prisitaikant prie visuomenės, su ja sugyvenant ir sąveikaujant, nesėkminga – išsiskiriant iš jos, nepritamant. Vienas iš nepritapimo atvejų – priklausomybės ligos.

„Priklausomybei vystytis nebūtinai biomedicininiai organizmo pokyčiai (šių pokyčių neturi lošėjai ar darboholikai), todėl tai ne narkotinės medžiagos, o žmogaus problema“ (I. Leliūgienė, 1997). Ji sprendžiama vykstant individo resocializacijai. Socializacijos ir resocializacijos ryšys yra labai glaudus. Resocializaciją galima laikyti socializacijos dalimi, kai asmuo gali pakeisti savo gyvenimo būdą. „Resocializacija – tai socialinio statuso ir vertingumo grąžinimas įvairiomis priemonėmis individui, kuris buvo praradęs aplinkos socialinį pasitikėjimą“ (V. Kučinskas, R. Kučinskienė, 2000).

Visuomenėje daugėjant asocialių asmenų – alkoholikų, buvusių kalinių, narkomanų – resocializacija, socialinė adaptacija tampa vis rimtesne veiksmingos bei nuoseklios programos reikalaujančia užduotimi. Resocializacija narkomanų reabilitacijos bendruomenėje – tai galimybė nuo psichotropinių medžiagų vartojimo besigydančiam individui turėti gyvenimo sąlygas, kurios padėtų jam atitrūkti nuo priklausomybės ir išmokyti gyventi kitaip. Šiomis gyvenimo sąlygomis žmogus, būdamas izoliuotas nuo visuomenės, mokosi pažinti naujas gyvenimo vertybes, priimti kitus elgesio modelius bei normas, padedamas „reikšmingų kitų“.

Neabejotina ir meno bei kultūros įtaka asmenybės brandai. Meninės veiklos integravimas socialiniame darbe gali:

- keisti nusistovėjusius socialinius modelius, sukurti naują socialinės grupės įvaizdį;
- sukurti vienodas sąlygas dalyvauti visuomenės gyvenime (toms grupėms, kurios nepajėgios dėl objektyvių priežasčių: neįgalieji, pensininkai);
- stiprinti asmenybės gebėjimą socializuotis ir resocializuotis (socialinę atskirtį dėl subjektyvių priežasčių patiriančios grupės: bedarbiai, narkomanai) („*Use or Ornament? The social impact of participation in the Arts*“, 1997).

Paskutiniiais dešimtmečiais pasaulyje atlikti meno poveikio asmenybės vystymuisi tyrimai parodė, kad dalyvavimas meno veikloje yra reikšmingas žmonių pasitikėjimo savimi didėjimui. O tai turi įtakos jų socializacijai ir visuomeniniam gyvenimui.

Kiekvienas menininkas ar meno srities darbuotojas supranta, kaip menas, dalyvavimas meno veikloje gali paveikti žmonių gyvenimą. Dalyvaudami meno veikloje žmonės ima labiau pasitikėti savimi, užmezga naujų socialinių kontaktų, įgyja naujų gebėjimų bei galimybę lavintis ar siekti naujos veiklos.

1997 metais atliktas tyrimas „*Defining values: evaluating arts programmes*“ parodė, kad individas, dalyvaudamas meno veikloje, gali:

- pradėti labiau save vertinti bei pasitikėti savimi;
- tapti socialiai aktyvesnis;
- pamatyti, kaip yra vertinamas kitų;
- labiau susidomėti menu ir jį suprasti;
- įgyti galimybę tyrinėti asmenines teises ir atsakomybę.

Ši veikla gali:

- paskatinti suaugusiuosius mokytis ir lavintis;
- padėti įgyti naujų gebėjimų ir darbo patirties;
- padėti sėkmingiau ieškoti darbo.

Profesionaliai organizuotas, tinkamai pateiktas ir motyvuotas socialinis meno projektas gali tapti svarbia priemone socialiai sveikstant socialinę atskirtį patiriantiems žmonėms.

Vienas svarbiausių narkomanų reabilitacijos bendruomenių tikslų – siekti, kad žmogus būtų užimtas, atrastų, kur save realizuoti, todėl čia gali būti sėkmingai panaudojama meno prigimtis uždegti ir įtraukti žmones.

5. Meno veiklos planavimas ir įgyvendinimas resocializuojant priklausomybės ligomis sergančius asmenis

2007 metais buvo atliktas tyrimas apklausiant šešis socialinius meno projektus įgyvendinusių ir įgyvendinančių organizacijų vadovus bei šešis narkomanų reabilitacijos bendruomenių socialinius darbuotojus. Tyrimas atliktas taikant nestruktūruoto interviu metodą.

5.1. Meno veiklos, nukreiptos socialiai pasikeisti, įgyvendinimas

Respondentai – kultūros projektų vadovai.

Meno vieta socialinėje politikoje. Respondentai teigė, kad meno projektai kol kas nėra socialinės politikos elementas: „Tai tikriausiai priklauso ir nuo nusistovėjusio ir dar kol kas esamo meno vertinimo kaip išskirtinai pramoginės ir laisvalaikio veiklos“. Meno veikla mūsų politikoje dar menkai siejama su pilietiškumu, visuomenės problemų sprendimu. Respondentų nuomone, socialinėje srityje meno projektai veiksmingiausiai ir nuosekliausiai šiandien gyvuoja prevencinėse programose, bet ne sprendžiant esamas problemas.

Respondentams bendradarbiaujant su užsienio partneriais socialiniuose meno projektuose, įvairiose pilietiškumo aktyvinimo, atskirties grupių integracijos programose, kaip teigė pašnekovė, „pastebimas analogiškos veiklos mūsų šalyje štilis“.

Socialinio meno projekto planavimas. Kultūros projektų vadovai paprastai įgyvendina meno projektus, atitinkančius šalies Kultūros ministerijos strateginius prioritetus, nes planuojant „kitokį“ meno projektą sudėtinga ir neproduktyvu gilintis į visai jiems naujas veiklos sritis: naujų, specifinių tikslinių grupių savybes, jų problemų identifikavimą, visiškai naujos paramos srities ieškojimą. Tačiau keturi iš šešių dalyvavusių respondentų paminėjo tris priežastis, kodėl meno organizacijų kultūros projektų vadybininkai, bendradarbiaudami su socialiniais darbuotojais, galėtų ir turėtų inicijuoti bei įgyvendinti socialinius meno projektus, skirtus socialiniams tikslams. Tai:

- didesnės finansavimo galimybės;
- galimybė į šią sritį įtraukti profesionalius menininkus;
- meno veiklos plėtra įvairiose srityse. Tai stiprintų socialinių organizacijų bendradarbiavimą, o kartu ir pačias meno organizacijas.

Meno socialinio indėlio identifikavimas. Kuriant socialinį meno projektą labai svarbu identifikuoti socialinį meno indėlį bei apibrėžti jo vertinimo būdus, o jie svarbūs dirbantiems meno ar socialinėje srityse.

Dirbantiems kultūros srityje sudėtinga pagrįsti pozityvų socialinį savo veiklos indėlį, nes jie turi labai mažai paremtų tyrimais įrodymų, kurie tai patvirtintų. Visi respondentai nurodė, kad tai atlikti yra labai prasminga ir svarbu. Ypač kai šiais spartaus kultūrinio vystymosi laikais kartais netgi pasigirsta nuomonių, jog toks meno kokybės vertinimas iš viso negali būti atliktas.

Apibendrinus respondentų patirtį dirbant specifinių socialinių tikslų siekiančiuose kultūros projektuose galima teigti, kad meno veikla:

- gali būti efektyvi dalyviui asmeniškai tobulėti; skatina save vertinti; tai gali plėsti žmonių socialinius kontaktus. Respondentas teigė: „Projekto dalyviai atranda savo talentus, kurių net ne-
numanė turėti. (...) Kai dalyvio fotografija yra eksponuojama parodoje, kad ir jo aplinkos patalpose, žmogus jaučiasi daugiau galintis ir svarbesnis. O tai yra didelis žingsnis link geresnio savęs vertinimo“;
- gali būti efektyvi dalyviui asmeniškai tobulėti: naujiems įgūdžiams įgyti ir edukaciškai lavintis, o tai didintų įsidarbinimo galimybes. Respondentas, jaunimo organizacijos atstovas, teigė, kad „įgyvendindami meninį projektą, projekto dalyviai vykdo ne tik meninę veiklą, bet ir organizacinę: planavimo, kontaktų užmezgimo ir palaikymo, komunikavimo ir kai kada sprendimų priėmimo“;
- gali turėti įtakos socialinei sanglaudai, kai užmezgami ir palaikomi ryšiai bei didinamas žmonių savitarpio supratimas. „Beveik visada dalyvaudamas projekte sutiksi bendraminčių, dalinsiesi idėjomis ir galbūt kursai bendrus ateities planus“ – teigė jaunimo organizacijos projektų vadovė;
- turi įtakos socialiniams pokyčiams, kurie gali būti planuojami, matomi ir įvertinami. Žmonės, dalyvaujantys meno ir/arba socialiniuose projektuose, yra labiau užimti, kūrybinė veikla ir pozityvus bendravimas skatina jų vertybių sistemos kaitą;
- atneša naudos kitose srityse – tokiose kaip rūpinimasis sveikata, aplinkos gerinimas. Vienas respondentas pateikė pavyzdį, kaip jų organizacija įgyvendino nedidelį meno projektą onkologinėje ligoninėje. Ligoniniai, susidūrę su kūryba, iniciatyviais ir užsidegusiais žmonėmis – veiklos vadovais, projekto organizatoriams dėkojo sakydami, kad jie geriau jaučiasi, kad turėjo galimybę nors trumpam pabėgti nuo savo ligos ir skausmo bei kitokia – meno kalba pasakyti, ką patyrė ir kuo gyvena;
- reprezentuoja lankstų, kūrybingą ir efektyvų bendruomenės ugdymo strategijos elementą. Respondentas, įgyvendinęs nedidelį meno projektą kalėjime, pasakojo: „Kalėjime buvo susidariusi situacija, kai grėisė didžiulis konfliktas tarp nuteistųjų ir prižiūrėtojų. Buvo nuspręsta suorganizuoti saugią erdvę, kur nuteistieji galėtų išsakyti savo nepasitenkinimą be pykčio protrūkių ir su tuo susijusių pasekmių. Turėjome pasirinkti formą, kuri kuo labiau sumažintų įtam-

pą, susikaupusią kalėjime, kuri galėjo prasiveržti labai grėsmingai. Mūsų pasirinktą formą tapo teatras. Nuteistieji kūrė ir repetavo savo nepasitenkinimo scenas bei jas suvaidino kalėjimo prižiūrėtojams. Visa tai vyko menine išraiškos forma, todėl grėsmingumas išnyko, o nuteistieji ir kalėjimo prižiūrėtojai dalyvavo dialoge“.

5.2. Meno veiklos įgyvendinimas reabilitacijos bendruomenėse

Respondentai – socialiniai darbuotojai, dirbantys narkomanų reabilitacijos bendruomenėse.

Kaip pagrindinį meno veiklos tikslą respondentai nurodė bendruomenės nario asmenybės ugdymą ir formavimą resocializacijos procese. „Menas – be galo svarbus elementas formuojant žmogaus vertybes“. Tačiau pažymėtina, kad dažniausiai ši veikla vykdoma kaip meno terapija, kurią prižiūri psichologai. Respondentai pažymėjo, kad meno terapija siekiant individo pokyčių pasitelkus meną yra prioritetingė sritis gaunant finansavimą. Tačiau reabilitacijos centruose plėtojama ir meno veikla dalyvaujant menininkams: rengiami tapybos, skulptūros plenerai, mokoma groti įvairiais muzikos instrumentais, organizuojami muzikos vakarai bendruomenių nariams, statomi dramos spektakliai, kurie yra rodomi bendruomenės narių artimiesiems..

Respondentai nurodė ir kitą svarbų meno veiklos reabilitacijos bendruomenėse tikslą: „Meninė veikla reabilitacijos bendruomenėje gali labai pasitarnauti formuojant asmens blaivaus laisvalaikio praleidimo įgūdžius, todėl mūsų reabilitacijos centras organizuoja įvairius laisvalaikio projektus, kuriuose vyksta ir pažintinė, ir kūrybinė veikla“ – pažymėjo respondentas. Akivaizdu jog taip organizuojama meno veikla yra nenuosekli ir trumpalaikė, tačiau reikalinga ir veiksmi. Kaip teigė kitas respondentas, jų bendruomenė, stengdamasi pajvairinti šventes, susitikimus su tėvais, organizuoja kūrybinę bendruomenės narių veiklą. Dažnai būna kviečiamas kokios nors meno srities specialistas. „Daug buvusių narkomanų, jau baigusių reabilitaciją, yra menininkai, todėl būtų įdomu organizuoti projektą su jais“ – išsakė pašnekovas pokalbio metu kilusią mintį. Iki šiol to daryta nebuvo. Taip pat buvo paminėti rizikos šeimų vaikai (iš jų daug šiandieninių narkomanų). Jie su didžiu užsidegimu dalyvauja prevenciniuose meno projektuose. „Neįtikėtina, bet iš tokių šeimų vaikai dažniau ir mieliau renkasi meną, o ne sportą“ – sakė respondentas.

Vis dėlto meno projektų, siekiančių socialinių tikslų, kuriuose dalyvautų profesionalūs menininkai, organizuojama mažai. Kalbėdami apie tai respondentai nurodė šias priežastis:

- socialinių tradicijų stygių;
- inspiracijos menininkams veikti šioje srityje stoka;
- informacijos stygių;
- meno poveikio individui tyrimų stoka;
- daug darbo prevencijos srityje;
- menininkų pilietinį neatsakingumą ir empatiškumo stoka.

Taip pat paminėta, kad „reabilitacijos darbuotojai turi pakankamai darbo, todėl ieškoti naujų meninės veiklos formų, generuoti meninės veiklos idėjų neturi galimybės. Todėl šia veikla turi užsiimti partneriai“ – sakė pašnekovas. Kita priežastis, kodėl menkai organizuojama meno veikla, bendruomenės darbuotojai neturi pakankamai įgūdžių tokioms veikloms organizuoti. Paminėta, kad tai atlikti galėtų socialiniai darbuotojai, turintys tam reikalingų gebėjimų.

Į klausimą „Ką gali duoti ši veikla menininkui?“ respondentas atsakė: „Kai tu vedi kūrybišką seminarą tokioje uždaroje erdvėje kaip kalėjimas ar reabilitacijos bendruomenė, tu prisilieti prie tiek tragedijų, konfliktų, kaip niekur kitur. Laikas čia turi visai kitą prasmę. Kai jie dalyvauja meno užsiėmimuose, jie tampa ne narkomanais ar kalininiais, jie būna tiesiog žmonės“. Dalyviai menininką mato kaip modelį. Jiems reikia, kad menininkas parodytų, ką jis kuria, ką gali. Jie priima jį kaip pavyzdį, kuriuo galėtų sekti. Respondentas pacitavo kalėjime dirbusią menininkę, kuri rašė: „Aš stengiuosi nebūti meno terapeute ir meno mokytoja, nes tokie specialistai ateina turėdami programas. Man tai nepatinka. Man patinka, kai menininkai ateina, turėdami savo technikos ir meno patirtį. Tai turi geriausią poveikį“.

Meno veiklos poveikis priklausomybės ligomis sergantiems asmenims resocializuoti. Lietuvoje nėra tyrinėjama ir nustatoma galima meno įtaka bei vertė socialiniam naudingumui. Visi respondentai sutiko, kad tai yra viena iš priežasčių, kodėl „meninė veikla reabilitacijos bendruomenėse vykdoma tik kaip turiningesnio laisvalaikio praleidimo būdas“. Vieno respondento teigimu, „tik dabar, kai yra kuriami nauji darbo su priklausomybės ligomis sergančiais metodai, pradedamos įtraukti naujos, anksčiau neįgyvendintos, veiklos“. Planuojant procesus, veikiančius asmenybės raidą, sukeliančius nuostatų ir vertybių sistemos pokyčius, daugiausia dėmesio reikia skirti vidinės kultūros aspektams, galintiems turėti įtakos iš esmės asmenybei kisti pageidaujama linkme. Kiekvienas žmogus resocializacijos procese kultūros vertybes atveria sau tarsi iš naujo, todėl labai svarbu, kad jos būtų skirtos jam ir taptų jo dalimi.

Visi apklaustieji respondentai pabrėžė vertybių sistemos kaitos svarbą bendruomenės nariui išgyti ir integruotis į visuomenę. Atliekant interviu išaiškėjo požiūris, kad menas gali tapti veiksminga priemone tai padaryti. „Vien tik mokydamas ir kalbėdamas nepasieksi gero ir ilgalaikio rezultato. Žmogus prie to turi prisiliesti visa savo esybe“ – sakė respondentė. Menas ir atlieka šią funkciją – leidžia atskleisti savo išgyvenimus kitaip, pajusti atradimo džiaugsmą, įprasminti savo buvimą, tiesiog suteikti galimybę sau pagalvoti apie tai. Dalyvavimas meno veikloje veikia kaip tiltas tarp įsivaizdavimo (galimybės) ir kasdienės realybės (aktualijos). Tai veikia greitai, kūrybingai ir efektyviai. Tokiuose projektuose dalyviai būna išgirsti ir išgirsta save, pasijaučia svarbūs kūrybinėje aplinkoje, įgauna naujų, meninių ir kūrybinių gebėjimų.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad meno veikla siekianti socialinių tikslų galėtų reikšmingai prisidėti sprendžiant valstybės prioritetinius uždavinius. Žmogiškųjų išteklių vystymas – svarbus Lietuvos ekonominio, kultūrinio, socialinio augimo garantas, todėl kultūros ir socialinės politikos prioritetų sureguliuavimas bei menų iniciatyvų, dalyvaujančių socialinėje politikoje, raidos struktūros sukūrimas gali atnešti realią socialinę bei ekonominę naudą žmonėms ir bendruomenėms.

2. Tyrimas atskleidė, jog meno veikla, siekianti socialinių tikslų, sėkmingiausiai gali būti įgyvendinama taikant socialinio meno projekto metodą. Tokios veiklos poveikis platus: gerinamas atskirtų socialinių grupių įvaizdis, padedantis visuomenei adekvačiau priimti šias grupes; padedama grupių individams integruotis, jis taip pat veikia kaip vienas iš elementų keičiant šių grupių gyvenimo būdą. Tokių projektų veikla efektyvi ir integraciniu požiūriu, ir formuojant visuomenės kultūrinį gyvenimą, taip pat kuriant naują meno veiklos organizavimo erdvę.

3. Atliktas tyrimas parodė, kad įgyvendinant socialinius meno projektus padidėja bendruomenių finansavimo galimybės. Meno veiklos plėtra stiprina socialinių organizacijų bendradarbiavimą, o kartu ir pačias organizacijas. Lietuvoje dar stokojama meno socialinės veiklos tradicijų, meno poveikio individui ir visuomenei tyrimų, trūksta informacijos apie analogišką užsienio šalių veiklą, menkas kultūros ir socialinės politikos ryšys, pastebimas menininkų pilietinis neaktyvumas.

4. Tyrimo metu paaiškėjo, kad tiek kultūros, tiek socialinės srities specialistams trūksta kompetencijos rengti socialinių tikslų siekiančius meno projektus.

5. Tyrimas parodė, jog reabilitacijos bendruomenėse meno veikla daugiausia siejama su laisvalaikio turiningesniu praleidimu, bet ne su asmenybės vystymo programomis. Nustatyta, kad daugelyje bendruomenių meno veikla fragmentiška, nesiekianti ilgalaikio poveikio tikslų, profesionalai menininkai joje dalyvauja menkai. Lietuvoje aktyvinant priklausomybės ligomis sergančių asmenų resocializaciją ir reintegraciją būtina sustiprinti sociokultūrinės veiklos programas, sukurti naują meno veikimo lauką bei išnaudoti esamas veiklos galimybes.

LITERATŪRA

1. Berger, P. L.; Luckmann, T. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999.
2. Citvarienė, D. 2004. *Menas, politika ir naujoji paradigma*. Vilnius: Dailė, 2004.
3. Defining values: evaluating arts programmes. 1997. London: Comedia, 1997
4. Gaižutis, A. 1998. *Meno sociologija*. Vilnius: Enciklopedija, 1998.
5. Kučinskas, V.; Kučinskienė, R. 2000. *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2000.
6. Leliūgienė, I. 1997. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija, 1997.
7. Recognising Culture. 2001. A series of briefing papers on culture and development. London: Comedia, the Department of Canadian Heritage and UNESCO, 2001.
8. Platonas. 2000. *Valstybė*. Vilnius: Pradai, 2000.
9. Šinkūnienė, J. R. 2003. *Meninis socialinis projektas. Socialinis-interakcinis modelis: integracija bendradarbiaujant meninėje veikloje*. Vilnius: Ciklonas, 2003.
10. Urbšienė, R. 2007. *Meninė veikla kaip priklausomybės ligomis sergančių asmenų resocializacijos veiksnys*. Magistro darbas, VDA, 2007.
11. Use or Ornament? The social impact of participation in the Arts. London: Comedia, 1997.
12. UNESCO Mexico City Declaration on Cultural Policies, Final Report of the World Conference on Cultural Policies Mexico City, 1982. <http://portal.unesco.org/culture/admin/ev.php> [žiūrėta 2007 02 04].

THE PECULIARITIES OF ARTISTIC ACTIVITIES EMPOWERING ADDICTED INDIVIDUALS

Dr. Irena Žemaitaitė

Mykolas Romeris University

MA Rasa Urbšienė

Mykolas Romeris University

Summary

The main goal of the research paper is to analyse aspects how to plan and to run the artistic activity to be a tool for drug-addicts resocialization and to find out impact possibilities for individual change that influences social integration.

The research object: the implementation of art activity in the communities of drug addicts.

Main findings: Personal growing is the main factor of resocialization. Creative activity is an important element of this growth. The research shows a lack of skills of cultural manager's and social worker's skills to run the art activity in social field and a lack of information about social impact's opportunity of artistic activity. The art activity for social change can work on underlying policy issues and socio-cultural project's method can spread financial potentiality of culture activity and influence partner's network in socio-cultural area. The research has affirmed the hypothesis that socio-cultural projects organized by Lithuanian culture managers and social workers can be used as effective measures for drug-addicts resocialization.

Keywords: artistic activity, social-cultural projects, resocialization, empowerment.